

Muğam

genetik kodumuz

Muğamlar uşaq, yeniyetmə, məktəbli şəxsiyyətinin mənəvi zənginliyində, ünsiyyət mədəniyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynayır

siyasəti, iradəsi, cəsarəti, hərbi-məharəti, zərgər dəqiqliyilə verdiyi göstərişləri sayəsində düşməni tapdığından azad edilən Qarabağımızda bundan sonra da nadir boğazlara, yəni vokalizasiyalara məxsus olan müğənnilərimizin yetişməsinin şahidi olacağıq.

Təsədüfi deyil ki, Qarabağı Şərqi Konservatoriyası adlandırılar. Mənim fikrimcə, Qarabağ həm də Şərqi Muğam Akademiyasıdır. Qarabağın Muğam Akademiyası möhtəşəm Qələbəmizdən sonra daha çox dünya şöhrətli mədəniyyət xadimlərini və Qarabağ bülbüllərini yetişdirəcəkdir.

Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın dili ilə desək, “Bizim üçün muğam bir növ genetik koddur. O, dilimiz, incəsənətimiz və ədəbiyyatımızla yanaşı durur”.

Arzu edərdik ki, “Azərbaycan muğamları” tədris vəsaiti əsasında “Muğam pedaqogikası” yaradılsın. Əslində, bu arzusunun gerçəkləşməsi üçün müəllifin yaradıcılığında kifayət qədər elmi potensial mövcuddur. Onlardan biri F.Sadiqovun televiziya verilişlərində muğamlarla bağlı hazırladığı ssenarilər bu baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hələ ötən əsrin səksəncinci illərində görkəmli bəstəkarımız, professor Oqtay Rəcəbovun “Məktəblərin musiqi klubu” adı altında məktəblilərə təqdim olunan verilişlərdə bütün muğamlar F.Sadiqov tərəfindən təhlil olundu. Hətta bu verilişlərin bir neçəsini F.Sadiqov görkəmli bəstəkarımız, akademik Arif Məlikovla birgə təhlilə cəlb etdi. Həmin verilişlərdə F.Sadiqov muğam dəstgahlarının, onların söhbələrinin, güşələrinin pedaqoji dəyərlərini elmi ideyalar ilə birləşdirdi. Müstəqillik qazandığımız ilk illərdən etibarən Azərbaycan televiziyasının “Örək” verilişinin aparıcısı olan professor F.Sadiqov “Muğam dəstgahları və onların təbiiyyəti əhəmiyyətləri” adlı silsiləli verilişləri xalqımıza təqdim etmişdir. Bu verilişlərdə də F.Sadiqov muğamlarımızın təbiiyyəti əhə-

lə yanaşma muğamların pedaqoji əsaslarının şagirdlərə çatdırılması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə ki, tədqiqatçının muğam pedaqogikası ilə bağlı fikirləri onların yetişən nəslin nümayəndələrinə öyrədilməsi üçün bir növ şərait yaratmış olur. Monoqrafiyada professor F.Sadiqov göstərir ki, proqram materiallarında “Rast”, “Şur”, “Bayatı-Şiraz”, “Bayatı-İsfahan”, “İraq”, “Şüştər” muğamlarının rəng və dəramədləri uşaqları muğamları başa düşməyə hazırlamaq məqsədi daşıyır.

Doğrudan da, muğam böyük təbiiyyət məktəbidir. Ancaq bu təbiiyyət məktəbinin üstünlükləri çoxdur. F.Sadiqovun tədqiqatlarında muğamın belə təbiiyyəti məqamları elmi-pedaqoji cəhətdən çox yaxşı aydınlaşdırılır. F.Sadiqovun hər muğam dəstgahının elmi-pedaqoji əhəmiyyəti ilə bağlı dəyərli fikirləri vardır. O yazır ki, “Rast”ı muğamların anası hesab edirlər. “Rast” muğamı öz adı və səs qatırı ilə yanaşı, tonika ucaldığını da zamanımız qədər mühafizə etmişdir. Bu muğam bir neçə şöbə güşələrindən ibarətdir. Onlardan ən əsasları “Maye”, “Uşşaq”, “Hüseyni”, “Vilayəti”, “Şikəsteyi-Fars”(Xocəstə) şöbələridir. Bu şöbələrin hər biri özünəməxsus ciddi, təkrar olunmaz mövzuya, parlaq obrazlılığa və orijinal inkişaf tərzinə malikdir. Onların hərəsində müəyyən bədii fi-

vardır. Onun Q.Abdulla və Q.Məmmədova ilə birlikdə hazırladığı “Azərbaycan muğamları şagirdlərin vətənpərvərlik təbiiyyəti məktəbidir” (1999) adlı kitabında Azərbaycan muğamlarının vətənpərvərlik təbiiyyəti baxımından imkanları elmi-pedaqoji cəhətdən geniş şərh edilmişdir. Yaxud F.Sadiqovun “Masallı folkloru” (2011) kitabında muğam dünyagörüşü haqqında geniş məlumat verilir.

Professor Fərahim Sadiqovun muğam tədqiqatlarında “Muğam pedaqogikası”nın yaradılması haqqında kifayət qədər məlumatlar vardır. Fikrimizcə, “Muğam pedaqogikası”nın yaradılması Azərbaycan muğamşünaslığına, sənətsünaslıq elminə, Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafına, bütövlükdə gətirdikdə, Azərbaycan elminin inkişafına bir töhfə olacaqdır. Çünki “Muğam pedaqogikası” Azərbaycan elminin əsas sahələrindən biri kimi həm pedaqoji elmlər sisteminə, həm də fundamental elmlərin müdirdicəsində özünəməxsus mühüm yer tutacaqdır.

Fərahim müəllimin muğama olan münasibətini məhz bu kontekstdən izan edə bilərik. Çünki professor Fərahim Sadiqovun muğamlarımıza tədqiqatçı kimi ciddi münasibət bəsləməsini qeyri-adi yanaşma tərzini şərh edərkən bir məsələni də unutmaq olmaz. Unutmaq istəmədiyimiz məsələ onun muğam ifaçılıq məktəbinə məxsus olmasıdır. Kiçik yaşlarından muğam ifaçılığına sevgi hisslə yanaşan Fərahim Sadiqov istər ali təhsil illərində, istərsə də doktorantura pillələrini keçdiyi dövrlərdə Azərbaycan muğamlarının hər biri ilə bağlı ciddi tədqiqatlar aparmışdır. Onun Azərbaycan muğamları ilə bağlı apardığı orijinal tədqiqatlarını demək olar ki, hamısının nəticələri dərc olunmuşdur. Fərahim müəllim Azərbaycan muğamlarını bütün Türkcüstan muğamları, Uygur muğamları, İran və Ərəb muğamları ilə müqayisəli şəkildə məharətlə şərh edə bilmişdir. Digər bir əmil isə onun özünün yüksək muğam ifaçılığı sənətinə malik olmasıdır. Hər dəfə radio dalğalarından Fərahim müəllimin ifasında “Hümayun” muğamını eşidəndə onun muğam məktəbinin bir sərbəll dər-sini dinləmiş olursan.

Əslində Fərahim müəllimin Azərbaycan radiosunun qızıl fondunda yer alan “Hümayun” muğamı vasitəsilə keçdiyi muğam dər-sini əsl professorun dahiyənə keçdiyi bir dər-sin hesab edirik. Çünki Fərahim müəllim “Hümayun” muğamının “Bərdəst” şöbəsini özünəməxsus şəkildə elə lirik üslubda təqdim edir ki, dinləyici “Bərdəst” klassik üslubunun müasir təqdimatından zövq almaqla muğama köklənən idrakın işığından zövq alır. Muğamın mayesindəki ahi, nələni dinamik çalarlarla təqdim edən professor Fərahim Sadiqov “Feili” güşəsindəki gözışmələri ilə dinləyicini həmin ahdan, nələdən uzaqlaşdıraraq “Şüştər”in ürəkəcan melodiyasına qovuşdurur. Hümayun sona çatanda dinləyicilər Fərahim Sadiqovun muğam cazibəsindən çıxaraq rahat nəfəs alır və müdrikləşirlər. Onun muğamlara köklənən idrakın işığından dinləyicilərin yoluna nur çilənir.

Vidadi XƏLİLOV,
pedaqogika elmləri doktoru, professor, Əməkdar müəllim, Rusiya Pedaqoji və Sosial Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü

Pedaqogika elmləri doktoru, professor, Beynəlxalq Türk Akademiyasının həqiqi üzvü, Bakı Elm-Təhsil Mərkəzinin prezidenti, bir sıra adlı mükafatlar laureatı, “Pedaqogika” jurnalının təsisçisi və baş redaktoru, son illərdə nəşr olunan “Pedaqogika”, “Korreksiya pedaqogikası”, “Müqayisəli pedaqogika”, “Ali məktəb pedaqogikası”, “Ümumi pedaqogika” kimi çox nadir və dəyərli dər-sin vəsaitlərinin, 100-dən artıq iri həcmli əsərlərin tədris proqramlarının, 500-dən çox elmi-metodik məqalənin, müxtəlif məzmunlu ssenarilərin, pyeslərin və digər bədii yaradıcılıq nümunələrinin müəllifi Fərahim Sadiqov, sözün həqiqi mənasında, geniş yaradıcılıq diapazonu ilə nümunədir.

Muğamlarla köklənən bu işığın axarında ötən anlara nəzər saldıqca iftixar hissi keçirirsən. İstər-istməz ürək, qəlb genişliyi ilə bu sözləri dilə gətirirsən: nə yaxşı ki vətən elminin, milli-mədəniyyətimizin tərəqqisi nəminə çalışan ziyalılarımız, alimlərimiz çoxdur. Onlardan biri də pedaqogika elmləri doktoru, professor Fərahim Sadiqovdur. Bu yazıda biz F.Sadiqovun geniş, çox əhatəli yaradıcılığı haqqında oxuculara ətraflı məlumat vermək niyyətində deyilik. Məqsədimiz sadəli-sözlü xalqımızın bədii təfəkkür enerjisi ilə yaratdığı muğamlara, solmaz sənət incilərinə həsr etdiyi yaradıcılığının əsas mahiyyətini nəzərə çatdırmaqdır. Professor Fərahim Sadiqovun tarixi, müxtəlif qaynaqlar əsasında yazıb çap etdiyi “Azərbaycan muğamları” adlı elmi-pedaqoji əsəri təhsil və təbiiyyəti əhəmiyyəti ilə çox böyük maraq doğurur. Bu əsər ilk dəfə 2011-ci ildə “Maarif” nəşriyyatı tərəfindən çap edilərək elmi-pedaqoji icmaıyyətə, sənət bilicilərinə təqdim olunub. Buna baxmayaraq, incəsənət təmayüllü universitet və kolleclərdə, ixtisas məktəblərində, muğamların tədrisi sahəsində elmi-metodik təminata çox böyük ehtiyac olduğu nəzərə alınmış, “Gənclik” nəşriyyatı tərəfindən 2016-cı ildə təkrar nəşr edilmişdir. Bu sahədə tədqiqatların ən mötəbər mənbələr əsasında inamla davam etdirən F.Sadiqov əsərin rus dilində tərcüməsinə də nail olmuş, geniş oxucu kütləsinə-sənətsevərlərə çatdırma bilmişdir.

“Muğam folkloru-muğam dünyagörüşü”, “Muğam dünyagörüşü və onun elmi-pedaqoji, psixoloji əsasları”, “Muğam ünsiyyəti insanların bir-birini qavraması prinsipi kimi”, “Muğamlar estetik təbiiyyətin mühüm vasitəsidir”, “Muğam ifaçılığının yolu məktəbdən başlayır”, “Muğam bədii yaradıcılıq qabiliyyətinin məhsuludur”, “Bədii yaradıcılıq qabiliyyəti anlayışının mahiyyəti” bölmələrinin hər birində həmkarımızın tədqiqatçılıq məharəti, sələf və xələflərin ənənələrinə, yaradıcılıqlarına sadıqlıq nümunəsi, təhlil və ümumiləşdirmə bacarığı parlaq şəkildə nəzərə çarpır.

Milli musiqi sənətimizin onurğa-fəqərə sütunu sayılan muğamlarımıza təəssübkeşliklə yanaşan, 2005-ci ildən bəri müntəzəm keçirilən muğam ifaçılığı müsabiqələrinin müştəkilliyinə çox böyük diqqət və qayğı göstərən Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban Əliyevanın: “Muğam bizim həyatımıza ilham verən və eyni zamanda, hər birimizin ruhunu oxşayan ecazkar aləmdir. Bu hamımızın zənginliyi deməkdir” sözləri həmin əsərin epigrafi kimi seçiyyələrdir.

Professor F.Sadiqov illərdən bəri apardığı

ğı tədqiqat işlərinə əsaslanaraq muğamların hissi-emosional, psixoloji təsir xüsusiyyətləri haqqında gəlidiyi qənaətləri inandırıcı fikir və müddəalarla nəzərə çatdıraraq qeyd edir ki, pedaqoji ədəbiyyatda şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşmasında qarşılıqlı münasibətlər və ünsiyyətin rolu məsələsinə az yer verilmiş, bu məsələnin psixoloji xüsusiyyətləri, habelə bir muğam janrı ilə bağlı nümunənin öyrənilməsinə önəm verilməsi az işıqlandırılmışdır. Bunları nəzərə alaraq biz həmin məsələ haqqında ətraflı danışmağı vacib hesab etmişik ki, muğam vasitəsilə ünsiyyət qurmaq, bu ünsiyyət prosesində zən-

Professor F.Sadiqov illərdən bəri apardığı tədqiqat işlərinə əsaslanaraq muğamların hissi-emosional, psixoloji təsir xüsusiyyətləri haqqında gəlidiyi qənaətləri inandırıcı fikir və müddəalarla nəzərə çatdıraraq qeyd edir ki, pedaqoji ədəbiyyatda şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşmasında qarşılıqlı münasibətlər və ünsiyyətin rolu məsələsinə az yer verilməsi, bu məsələnin psixoloji xüsusiyyətləri, habelə bir muğam janrı ilə bağlı nümunənin öyrənilməsinə önəm verilməsi az işıqlandırılmışdır.

gin dünyagörüşü əldə etmək üçün çox geniş imkanlar mövcuddur. Hər hansı bir mövzunun tədrisi prosesində diqqəti bu məsələyə yönəltmək olar.

F.Sadiqov muğamların uşaq, yeniyetmə, məktəbli şəxsiyyətinin mənəvi zənginliyində, ünsiyyət mədəniyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynadığını ilk dəfə nəzərə çatdırır:

“Muğamın hansı bir xarici dildə ifa olunmasından asılı olmayaraq, o, insana yeni dünyagörüşü qazandırır. Musiqi müşğələləri ilə yanaşı, digər humanitar fənlərin tədrisi prosesində muğamlar haqqında verilən məlumatlar ən zəruri dünyagörüşü qazanmağa imkan yaradır. Muğam dünyagörüşü əldə etmək üçün hətta xarici dil dərslərinin də imkanları genişdir. Xarici dil dərslərində muğamlar haqqında verilən məlumatlar öyrənənlərin bədii zövqünü inkişaf etdirməklə yanaşı, onlara yeni terminlərin öyrədilməsi üçün şərait yaradır. Bu da şagirdlərə yeni dünyagörüşü verir. Xarici dil dərslərinə xarici dilin öyrənilməsində muğamlarla bağlı məlumatların daxil edilməsi digər millətlərdən olanları da Azərbaycan xalqına məxsus olan bu milli dəyərlərlə yaxından tanış edir”.

Möhtərəm Prezidentimiz, Ali Baş Komandanımız İlham Əliyevin səbri-təminli

miyyəti, onların ümumtəhsil məktəblərində tədris olunmasının faydalı cəhətlərini, eləcə də yetişən nəslin əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlərinin formalaşdırılmasında muğamlarımızın bənzərsiz rol oynadığını elmi-pedaqoji cəhətdən əsaslandırdı. Muğamlarımızın elmi-pedaqoji cəhətdən əsaslandırılmasına dair F.Sadiqovun elmi ideyaları onun bir çox məqalə və kitablarında da yer alır. Məsələn, professor F.Sadiqovun “Uşaqların bədii yaradıcılıq qabiliyyətlərinin formalaşdırılması isinin elmi-pedaqoji əsasları” (1994) adlı monoqrafiyasında belə bir fəsil var: “Şagirdlərin bədii yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafı üzrə aparılan işlərin təlim fənləri ilə əlaqələndirilməsi imkanları”. Bu fəsildə F.Sadiqov fənlərin tədrisi prosesində muğam mədəniyyəti nümunələrindən istifadənin elmi-pedaqoji əsaslarını şərh edir. Göstərir ki, proqramda verilmiş rəng və dəramədlərin dinlənilməsinə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır.

Monoqrafiyada muğamların tədrisi, onların pedaqoji dəyəri açıqlanarkən şagirdlərin yaş, fərdi xüsusiyyətləri və qavrama qabiliyyətləri nəzərə alınmaqla onların tədrisi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən cəhətləri bərə-də məlumatların verilməsi zəruri sayılır. Be-

kir, aydın, konkret əhvali-ruhiyyə ifadə olunur. Məsələn, “Maye” şöbəsi üçün gümrəlik, mərdlik, nikbinlik və yenilməzlik kimi cəhətlər xarakterikdir. “Vilayəti” şöbəsində daxili narahatlıq, fasiləsiz gərginləşmə, möhkəm güclü iradə özünü göstərir. “Şikəsteyi-Fars”(Xocəstə) epik bir hekayəti xatırladır, “İraq” daha dramatik xarakterə malikdir. Burada çılğınlıq, coşğunluq, sürətli, şiddətli gərginləşmə vardır. Ona görə də “İraq”, “Rast” muğamın ən yüksək inkişaf zirvəsi sayılır. “Rast” özünün çoxəsrlik inkişafı prosesində “Mahur-Hindi”, “Bayatı-Qacar”, “Qatar”, “Dügah” kimi muğam variantlarını yaratmışdır və i. a.

Muğamlarla tanış olan şagird, eyni zamanda, musiqidə lad və tonallıq anlayışlarını da öyrənir. Bunun üçün müəllim hər bir muğam haqqında söhbət açarkən onun lad xüsusiyyəti və tonallığı haqqında da məlumat verməyi unutmamalıdır...

Bütün bunlar onu göstərir ki, F.Sadiqovun muğam yaradıcılığında, yəni muğamlarla bağlı tədqiqatlarında “Muğam pedaqogikası” ilə bağlı kifayət qədər həm didaktik mahiyyət kəsb edən, həm də təbiiyyətinə baxımdan diqqəti cəlb edən elmi-pedaqoji ideyalar, müddəalar, tövsiyə və məsləhətlər